

ДУХОВНА КУЛЬТУРА СТУДЕНТА ЯК ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

Ганна Шкільова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглянуто чинники та педагогічні умови формування духовної культури студента та її компоненти. Визначено, що духовна культура студента є інтегральною якістю, яка забезпечує цілісність особистості й розкриває феномен спрямованості людини, її ставлення до себе й до навколишнього світу. Вона є ключовою ланкою механізму прийняття рішень, а отже, основним компонентом поведінки людини. Передумови духовного становлення особистості криються в індивідуальних якостях дитини і формуються впродовж її подальшого життя, зазнаючи впливу таких чинників, як природні нахили, особливості сімейного виховання, засоби народного фольклору, дитячі ігри, авторитет друзів або соціальних лідерів, а також статус духовності у соціумі.

Ключові слова:

духовна культура; духовність; формування духовної культури; студент.

Аннотация:

Шкільова Анна. Духовная культура студента как педагогическая категория. В статье рассмотрены факторы и педагогические условия формирования духовной культуры студента и ее компоненты. Определено, что духовная культура студента является интегральным качеством, которое обеспечивает целостность личности и раскрывает феномен направленности человека, его отношения к себе и к окружающему миру. Она – ключевое звено механизма принятия решений и основной компонент поведения человека. Предпосылки духовного становления личности кроются в индивидуальных свойствах ребенка и формируются в течение его дальнейшей жизни, подвергаясь воздействию таких факторов, как природные склонности, особенности семейного воспитания, средства народного фольклора, детские игры, влияние авторитетных друзей или социальных лидеров, а также статус духовности в социуме.

Ключевые слова:

духовная культура; духовность; формирование духовной культуры; студент.

Resume:

Shkilyova Hanna. Spiritual culture of a student as a pedagogical category. The article deals with the spiritual culture of a student, its components and pedagogical conditions of its formation. Spiritual culture of a student is an integral quality that ensures the unity of the individual, reflecting the phenomenon of orientation of a person, his relation to himself and to the world. It is a key element in the decision making process and is a major component of human behavior. The formation of spiritual culture is based on individual characteristics of the child and formed during his later life, experiencing the impact of factors such as natural inclinations, specialties of family education, means of folklore, children's games, the impact of friends or social leaders and the status of spirituality in society.

Key words:

spiritual culture, the formation of spiritual culture, student.

Постановка проблеми. Протягом останніх років у педагогіці набула актуальності проблема підвищення якості освіти, із якою тісно пов'язана проблема засобів ефективності та результативності освітнього процесу.

Одним зі складників гармонійного культурно-освітнього простору майбутнього вчителя початкової школи є духовно-моральне виховання, позитивні результати якого неможливі без цілеспрямованого формування духовної культури молоді в закладах освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблеми виховання духовної культури молоді окреслена в наукових доробках багатьох учених минулого і сучасності. Так, на важливість становлення духовної культури особистості вказували у своїх працях Г. Сковорода, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі. Питаннями духовності людини займалися О. Бабченко, М. Євтух, І. Зязюн, Г. Майборода та ін. Психологію духовного розвитку особистості вивчали І. Бех, М. Боришевський, Е. Помиткін. Розгляду духовності як визначального складника діяльності вчителя присвячена робота В. Кушніра, а духовно-моральним цінностям у вищій школі – роботи С. Рогової. Взаємозв'язок

духовної культури й освіти досліджували у своїх працях О. Варгіна, В. Вербець, О. Олексюк та ін.

Проте значні якісні та кількісні зміни, що сталися в соціальному, економічному, політичному та ідеологічному розвитку суспільства, розширення обсягу інформаційного простору змушують педагогів і науковців знову звернутися до проблеми формування духовної культури студентів у нових умовах.

Формулювання цілей статті. Отже, метою статті є визначення сутності духовної культури студента як педагогічної категорії, її складників, чинників, що впливають на її формування в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті нашого дослідження виникає необхідність визначити базовий категоріальний апарат проблеми.

Культура – це найзагальніша характеристика матеріальних і духовних надбань суспільства, показник його олюднення; сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах практичної діяльності [4, с. 161].

Культура особистості – індивідуальний результат оволодіння культурними цінностями

суспільства; узагальнена ознака змістовного наповнення життєдіяльності суб'єкта, стилю та способу його життя; засіб творчої самореалізації [4, с. 162].

Духовність особистості – специфічно людська риса, яка базується на потребі пізнання й соціальної потреби жити, діяти для інших [4, с. 85].

І. Бех вказує на необхідність дотримання певних законів при організації виховного процесу для формування духовності особистості [1, с. 11–14]:

1) закон діяння особистості в духовному житті – зазвичай студент не замислюється над своїм духовним призначенням і розвитком, тому необхідно дистанціюватися від ціннісно збіднених угруповань і цілеспрямовано зайнятися досягненням вищих цілей задля самореалізації в духовності;

2) закон постійного нарощування вихованцем Я-духовного – викладач має створити умови, за яких студент замислиться над своїм духовним призначенням і обере шлях слідування вищим цінностям;

3) закон максимальної духовної наповненості життя особистості – почуття радості, насолоди, захоплення від виконання добродійної справи перетворюють людину на гармонійну духовну особистість, тому всі її вчинки мають бути результатом її максимального духовного напруження;

4) закон перебування в духовній аурі – можливість усамітнення є необхідною умовою для того, щоб дистанціюватися від зовнішньої діяльності та мати змогу проаналізувати свій внутрішній світ, глибше усвідомити його і за потреби відкоригувати в ньому щось;

5) закон поступу від духовності до одухотвореності особистості – сформована морально-духовна система цінностей детермінує вчинки студента і забезпечує неперервний самореалізаційний потенціал його особистості;

6) закон мотиваційно-ціннісної узгодженості вчинкової життєдіяльності особистості є основною характеристикою особистості студента. Він визначає духовно-практичний стан його особистості як неперервність перебування в добрі;

7) закон створення виховного простору з високою акустикою духовного світу – викладачі мають звертати увагу студентів на те, що Я-духовне є ціннісно значущим надбанням особистості;

8) закон раціональної душевної утаємниченості-відкритості – однією з умов повноцінного розвитку особистості студента є узгодженість між душевною втаємниченістю і відкритістю до інших людей. Допомогти

студентові в дотриманні цього балансу повинен викладач;

9) закон духовної гнучкості – у різних життєвих ситуаціях студент опиняється перед вибором: прийняти певні вимоги суспільства, групи, які суперечать його духовним поглядам, або опиратися їм. Через страх людина може відмовитися бути собою та втратити своє духовне Я або виявити комунікативну дипломатичність і відстоювати власну позицію, не конфронтуючи при цьому з іншими. Тому студент має навчитися приймати продуктивне рішення щодо себе;

10) закон запобігання парадоксів у віковому ставленні особистості – правильне керівництво розвитком особистості зумовлює змістове наповнення вікових періодів розвитку людини й допомагає особистості вийти зі стану дитинства й жити за законами дорослої людини: відповідально, піклуючись про інших, бути самодостатнім;

11) закон «Пізнай себе самого» – необхідно пізнавати не тільки власні особливості, схильності, риси характеру, а й спрямовувати свою увагу на пізнання людського духу, що виражається в історії роду, тобто осмислити історичні цінності всього людства й долучитися до них;

12) метазакон розвивального виховання «Знання слід перетворити у дію» – кожен вчинок людини завжди містить у собі спонукальний компонент і відображає його значення для людини;

13) закон загальнолюдської духовності є визначальним для розуміння навколишнього світу й надає можливість бути шанованою людиною, йти своїм вищим людським життєвим шляхом, здобуваючи любов оточення.

Духовність особистості є складником її духовної культури. Духовна культура є відображенням рівня розвитку моральності, є сховищем позитивного морального досвіду у формі цінностей і рекомендацій людської поведінки, самостійним чинником морального життя [2, с. 29].

Дослідження Л. Жгун дає змогу виділити такі компоненти духовної культури особистості:

– когнітивний – сукупність соціогуманітарних, духовно-моральних знань, що розкривають сутність людини та її взаємини зі світом (природою, соціумом, один з одним);

– аксіологічний – сукупність загальнолюдських і національних цінностей, етичних норм і правил (те, що визначає міру й межі людської діяльності, духовні принципи, ідеали й погляди, почуття і переживання особистості, на основі яких абстрактні цінності й норми набувають особистісний (ціннісний) сенс;

– вольовий – охоплює здатність до організації, прагнення до творчої діяльності, мобілізації знань, умінь, відносин, моральних, інтелектуальних, емоційних, фізичних можливостей і надає особистості духовну спрямованість, позицію та відповідну поведінку, утворює її як людину [3, с. 97].

За даними досліджень Е. Помиткіна, на формування духовної культури особистості впливають:

1) природні нахили особистості, які з дорослішанням збагачуються соціальним досвідом і зумовлюють інтерес до внутрішнього світу, до процесу духовного зростання;

2) сімейне виховання, за якого особистий приклад батьків стає для дитини взірцем досконалості, а сімейні цінності набувають статусу особистісних цінностей;

3) засоби народного фольклору, у яких звеличується добро, краса, мудрість, пошук істини, що веде до ототожнення себе з героєм і прагнення наслідувати його;

4) дитячі ігри, де дитина засвоює різні соціальні ролі, усвідомлює смисли взаємодії;

5) авторитет друзів або соціальних лідерів, при спілкуванні з якими молоді люди утверджуються у власних поглядах, моральних цінностях або змінюють власні погляди та вподобання;

б) статус духовності в соціумі, що впливає на формування духовного розвитку особистості [5].

У контексті нашого дослідження ми погоджуємося з М. Рогановою, яка так трактує поняття духовної культури студента: «Духовна культура студента – це складна інтегральна система його особистих якостей, що характеризує ступінь розвитку та саморозвитку його етичних цінностей, переконань, мотивів, знань, умінь, відчуттів і здібностей, які він проявляє в різних ситуаціях етичного вибору й етичної діяльності порівняно з тими високогуманними цінностями, принципами, правилами, які у сучасному соціокультурному середовищі й діяльності прийнято вважати нормативними і (або) ідеальними [6, с. 55].

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дав змогу виділити такі компоненти духовної культури студентів:

1) духовно-етичні цілі, цінності, переконання, мотиви і значення, якими керується студент у своїй діяльності;

2) етичні знання, уміння, здібності, пов'язані із засвоєнням і застосуванням етичних норм, принципів, правил, якими керується студент у своїй діяльності та спілкуванні;

3) домінуючі етичні відчуття, стани, які проявляє студент в етичній діяльності, особливо в ситуаціях етичного вибору;

4) гуманізація і гармонізація стосунків студента з викладачами, батьками, друзями;

5) оволодіння духовно-етичною культурою нації, країни, цивілізації, відображеної в науці, мистецтві, житті;

б) підвищення рівня здібностей до духовно-етичного саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації у професійній сфері;

7) особистий досвід духовно-етичної діяльності студента;

8) моральна поведінка [2; 6].

Сучасні суспільні процеси значно впливають на дегуманізацію світу. Найбільшою мірою ця тенденція стосується освіти. Тому задля забезпечення стійкого духовного світогляду у студентській молоді доцільно організувати такий простір, у якому студенти не лише глибоко зрозуміють свою внутрішню реальність, а й упевняться в її незаперечній цінності. На думку І. Беха, цієї мети можна досягти в межах малої групи, як одного з чинників формування світоглядно-духовного розвитку особистості [1, с. 22–26]:

1) групові проблеми впливають на розвиток кожного члена групи – різноманітні проблеми, із якими стикається студентська група і навколо яких розгортається життя студентів у колективі, їхні стосунки в межах групи впливають на їхні ж морально-психологічні особливості та стани. Саме такі проблемні життєві ситуації, що передбачають максимальне розумово-емоційне напруження, вчать студентів взаємодіяти один з одним, розуміти позицію іншого та відстоювати власний погляд;

2) група є моральним донором для кожного її члена – кожен студент бере участь у формуванні групового морального образу й водночас вбирає в себе багато з того, що існує поза її межами. Проте загальна моральна структура групи більш складна, ніж моральна структура окремого студента. Викладач у групі повинен проводити роботу щодо запобігання негативних проявів у поведінці студентів;

3) соціально-моральні погляди у групі впливають на процес індивідуального морального перетворення – кожен студент має власні погляди на життя у групі й у цих поглядах відображається його характер, психологія тощо. При обговоренні різних проблем член групи може вступати в конфлікт з іншими, оскільки вони сприймають світ і групу по-своєму. Для уникнення таких конфліктів викладач має організувати обмін думками так, щоб він перетворився на дискусію, у процесі якої студенти будуть змушені по-новому формувати своє ставлення до людей і подій;

4) група є джерелом міжперсонального зараження надприродними емоціями – у кожній групі формується певний стиль життя студентів.

Звичайні повсякденні заняття формують усвідомлене ставлення один до одного та до спільних завдань. Проте в непередбачуваних ситуаціях група діє за законами емоцій, які зумовлюють помітну втрату усвідомленості та впливають на зміну світосприйняття й учинків. Завдання педагога в такій ситуації – мінімізувати вплив негативних емоцій і культивувати позитивні, які б своєю перетворювальною силою сприяли духовно-ціннісному розвитку групи.

Отже, постає проблема цілеспрямованого впливу на особистість студента в окреслених вище напрямках з метою формування духовно-моральних якостей молоді людини. Вчені виділяють такі педагогічні засоби та чинники формування духовної культури студентів:

1) ціннісні орієнтації викладача, який є авторитетом для студентів і безпосередньо бере участь у створенні й зміцненні Я-концепції особистості студента завдяки своїм знанням, широкому кругозору й морально-духовній культурі;

2) організація індивідуальної диференційованої роботи зі студентами на основі застосування різних форм і методів організації лекційних і семінарських занять зі зростаючою активністю, самостійності та творчої індивідуальності кожного студента;

3) стимуляція до пошуку способів самопізнання й самовизначення студентів, формування в них усвідомлення того, що самопізнання, самоактуалізація є одними із тих основних життєвих сенсів, коли людина сама спроможна виробляти моральні принципи й керуватися ними;

4) позитивне налаштування на формування ціннісного ставлення до світу, що виявляється через позитивну настанову на самоосвіту й правильне оцінювання ставлення до себе й оточення;

5) наявність здатності до духовної рефлексії, що базується на роздумах, протиріччях, які спираються на внутрішній досвід суб'єкта;

6) опора на суб'єктивний досвід студентів як на структуру життєвих орієнтирів особистості, певні правила самоорганізації її внутрішнього світу у формі ціннісних орієнтацій;

7) надання студентам свободи вибору, яка виявляється в можливості й здатності особистості мислити, діяти, робити вчинки, виходячи з власних спонукань, інтересів, мотивів і цілей;

8) активне залучення студентів до проектувальної діяльності як до свідомої діяльності з реконструкції того просторово-часового континууму, у якому особистість реалізує саму себе [2].

На думку М. Роганової, духовна культура студента формується в такому освітньо-виховному середовищі, що забезпечує академічну свободу для всіх учасників освітньо-виховного процесу; доброзичливу атмосферу; гуманний стиль спілкування й поведінки; співпрацю, співтворчість; створення ситуацій успіху; оптимістичний настрій; емоційний підйом, особливо під час виконання колективних творчих справ; стимулювання інтересу до різноманітних видів діяльності; постановку індивідуальних, диференційованих задач і завдань; заохочення ініціативи і творчості; залучення студентів до змагальної діяльності; створення умов для максимальної творчої самореалізації студентів; заохочення і стимулювання самостійності, самопізнання, самоврядування, саморозвитку та самореалізації студентів; створення ергономічного оптимального середовища (зручне робоче місце, освітлення, температура, провітрене приміщення) [7, с. 56].

Висновки. Духовна культура студента є інтегральною якістю, яка забезпечує цілісність особистості й розкриває феномен спрямованості людини, її ставлення до себе й до навколишнього світу. Вона є ключовою ланкою механізму прийняття рішень, а отже, основним компонентом поведінки людини.

Передумови духовного становлення особистості криються в індивідуальних якостях дитини і формуються впродовж її подальшого життя, зазнаючи впливу таких чинників, як природні нахили, особливості сімейного виховання, засоби народного фольклору, дитячі ігри, авторитет друзів або соціальних лідерів, а також статус духовності в соціумі.

Розвиток духовної культури особистості неможливий без адекватно сформованої самооцінки, потреби в саморозвитку, продуктивного міжособистісного спілкування, відповідно до власних духовних потреб.

На формування духовності особистості великий вплив має взаємодія в малій групі.

Виховання духовної культури особистості студента – це процес, якому притаманні єдність змісту, форм, засобів і методів освіти, що стимулює духовний розвиток майбутніх спеціалістів. Основними завданнями цього процесу є формування професійної культури, високих духовних потреб та інтересу до вдосконалення культури спілкування, визначення свого місця в діалозі культур.

Шляхи подальших розвідок у цьому напрямі ми вбачаємо у виявленні чинників формування духовної культури майбутніх учителів початкових класів.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Гнатюк В. В. Педагогічні умови формування духовної культури майбутніх учителів початкових класів / В. В. Гнатюк, О. В. Гелета // Педагогічний пошук. – 2014. – № 1(81). – С. 28–30.
3. Жгун Л. С. Духовный аспект в целостном педагогическом процессе / Л. С. Жгун // Теоретические и методологические проблемы современного образования: материалы VI международной научно-практической конференции 28-29 сентября 2011 г. – Москва, 2011. – С. 96–98.
4. Педагогіка вищої школи: словник-довідник / упор.: О. О. Фунтікова. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. – 404 с.
5. Помиткін Е. О. Психолого-педагогічне забезпечення процесу духовного зростання учнівської молоді в закладах освіти [Електронний ресурс] / Е. О. Помиткін. – Режим доступу: lib.iitta.gov.ua/5954/1/1.pdf. – Назва з екрану.
6. Роганова М. Виховання духовної культури у студентів вищих навчальних закладів інноваційного типу / М. В. Роганова // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / за загальною редакцією В. І. Сипченка. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2006. – Випуск XXXIII. – С. 74–79.
7. Роганова М. Духовна культура особистості в освітньо-виховному процесі вищої школи / М. Роганова // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / за загальною редакцією В. І. Сипченка. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2006. – Випуск XXXI. – С. 52–58.

References

1. Bekh, I. D. (2012). *Individual in the space of spiritual development: tutorial*. Kyiv: Akademydav. [in Ukrainian].
2. Hnatiuk, V. V. (2014). Pedagogical conditions of formation of the spiritual culture of the future teachers of primary school. *Pedagogical research* 1 (81). 28-30. [in Ukrainian].
3. Zhun, L. S. (2011). Spiritual aspect in holistic pedagogical process. *Theoretical and methodological problems of contemporary education: Papers of VI international scientific and practical conference 28 – 29 September 2011*: Moscow. [in Russian].
4. *Pedagogy of higher school: reference dictionary*. (2007). Compiled by O.O. Funtikova. Zaporizhia: SI "ZIDMU". [in Ukrainian].
5. Pomytkin, E. O. *Psychological and pedagogical providing the process of spiritual development of students in educational institutions*. Retrieved from: lib.iitta.gov.ua/5954/1/1.pdf. [in Ukrainian].
6. Rohanova, M. (2006). Education of the spiritual culture of the students of higher educational institutions of innovative type. *Humanization of educational process: Collection of scientific works*. Issue XXXI. Ed. V.I. Sypchenko. Sloviansk: SDPU Publishing Center. [in Ukrainian].
7. Rohanova, M. (2006). Spiritual culture of individual in educational process of higher school. *Humanization of educational process: Collection of scientific works*. Issue XXXI. Ed. by V.I. Sypchenko Sloviansk: SDPU Publishing Center. [in Ukrainian].

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Шкільова Ганна Михайлівна

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь
Запорізька обл., Україна, 72312

doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.913

Надійшла до редакції: 13.11.2014 р.

Прийнята до друку: 11.12.2014 р.